

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of the Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Yaşlılık Olgusu ve Fıkıh Açısından Sonuçları
The Phenomenon of Aging and Its Implications in Fiqh

Yazar / Author
Mehmet ONUR

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Hatay / TÜRKİYE

mehmet.onur@mku.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2229-6450>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 23/01/2026

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 16/06/2026

Makale Yayın Tarihi / Date of Publication: 30/06/2026

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 24 Sayı/Issue: 47 Sayfa /Page: 127-152

Atıf/Citation: Onur, Mehmet. "Yaşlılık Olgusu ve Fıkıh Açısından Sonuçları". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (Haziran 2026), 127-152.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1870109>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

YAŞLILIK OLGUSU VE FIKIH AÇISINDAN SONUÇLARI**The Phenomenon of Aging and Its Implications in Fiqh****Öz**

Yaşlılık, insan hayatının kaçınılmaz bir merhalesi olmasının yanında sadece biyolojik ve fizyolojik bir vetire olarak ele alınamayacak kadar geniş şümullü; hukuki, ahlaki ve toplumsal yönleri bulunan çok boyutlu bir olgudur. Günümüzde sağlık alanındaki olumlu gelişmeler ve hayat şartlarının iyileşmesiyle beraber ortalama yaşam süresinin uzaması, yaşlı nüfus oranını önemli ölçüde artırmıştır. Bu durum, yaşlı bireylerin haklarının korunması, insan onuruna yakışır bir hayat sürmelerinin sağlanması ve toplumsal hayata aktif katılımlarının desteklenmesi konularını hukuk düzenleri ve sosyal politikalar açısından öncelikli bir mesele hâline getirmiştir. Bu çerçevede yaşlılık olgusunun Fıkıh açısından ele alınması hem normatif hem de uygulamaya yönelik önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışma, yaşlılık olgusunu Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve klasik fıkıh literatürü çerçevesinde inceleyerek Fıkıhın yaşlı bireylere bakışını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; ilgili ayetler, hadisler ve fikhî görüşler doküman analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Öncelikle yaşlılık ile hukuki ehliyet arasındaki ilişki ele alınmış; yaşlılığın tek başına ehliyeti ortadan kaldıran bir sebep olmadığı, belirleyici ölçütün akıl ve idrak yetisinin varlığı olduğu tespit edilmiştir. Bu yaklaşım, Fıkıh'ın bireysel hakları korumaya yönelik esnek ve adil yapısını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Çalışmanın devamında yaşlı bireylerin sahip olduğu temel haklar ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda yaşlıların saygı görme hakkı, bakıma muhtaç hâle gelmeleri durumunda bakım ve nafaka hakları hem aile bireylerinin hem de toplumun ve kamu otoritesinin sorumlulukları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kur'an'da anne ve babaya iyilikle muamele edilmesini emreden hükümler, yaşlı bireylerin korunmasına yönelik ahlaki ve hukuki sorumluluğun temel dayanakları olarak incelenmiştir. Ayrıca ibadet hukukunda yaşlılara tanınan ruhsat ve kolaylaştırıcı hükümler ele alınmış; namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerde güç yetirememeye hâlinin dikkate alınması, Fıkıhın kolaylık ve rahmet ilkesini esas aldığı göstermesi bakımından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yaşlılığın ceza ehliyeti üzerindeki etkileri de ele alınmış; akıl ve irade yetisini önemli ölçüde zayıflatan durumların cezai sorumluluğa yansımaları klasik fıkıh literatürü çerçevesinde analiz edilmiştir. Son olarak Hz. Peygamber'in yaşlılara yönelik söz ve uygulamaları doğrultusunda yaşlı bireylere gösterilmesi gereken saygı, merhamet ve toplumsal dayanışma anlayışı ortaya konulmuş; modern toplumlarda yaşlılıkla ilgili karşılaşılan sorunlar, Fıkıhın insan onuru, sosyal adalet ve kamu sorumluluğu ilkeleri ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Yaşlılık, Hukuki Ehliyet, Yaşlı Hakları, Sosyal Adalet.

Abstract

Old age, while an inevitable stage of human life, is too comprehensive to be addressed solely as a biological and physiological process; it is a multidimensional phenomenon with legal, moral, and social aspects. Today, with developments in healthcare services and improvements in living conditions, the extension of average life expectancy has significantly increased the proportion of the elderly population. This situation has made the protection of the rights of elderly individuals, the provision of a life befitting human dignity, and the support of their active participation in social life a priority issue for legal systems and social policies. In this framework, addressing the phenomenon of old age from the perspective of Islamic law yields important normative and practical implications. This study aims to reveal Islamic law's perspective on elderly individuals by examining the phenomenon of old age within the framework of the Qur'an, the Sunnah, and classical fiqh literature. A qualitative method was adopted in the research; relevant verses, hadiths, and juristic opinions were evaluated through document analysis. First, the relationship between old age and legal capacity was addressed; it was determined that old age alone is not a reason that eliminates legal capacity, and that the decisive criterion is the presence of reason and cognitive ability. This approach is significant in that it demonstrates the flexible and just structure of Islamic law aimed at protecting

individual rights. In the continuation of the study, the fundamental rights possessed by elderly individuals were examined in detail. In this context, the right of the elderly to be respected, and their rights to care and maintenance in cases where they become dependent, were evaluated within the scope of the responsibilities of family members as well as society and public authority. The provisions in the Qur'an that command kind treatment of parents were examined as the fundamental bases of the moral and legal responsibility for the protection of elderly individuals. In addition, the concessions and facilitative provisions granted to the elderly in the law of worship were discussed; taking into account situations of inability in acts of worship such as prayer, fasting, and pilgrimage was evaluated as demonstrating that Islamic law is based on the principles of ease and mercy. Moreover, the effects of old age on criminal capacity were also addressed; the reflections of conditions that significantly weaken mental and volitional capacity on criminal responsibility were analyzed within the framework of classical fiqh literature. Finally, in line with the words and practices of the Prophet Muhammad regarding the elderly, the understanding of respect, compassion, and social solidarity that should be shown to elderly individuals was presented; the problems encountered with old age in modern societies were evaluated in the light of Islamic law's principles of human dignity, social justice, and public responsibility.

Keywords: Islamic Law, Old Age, Legal Capacity, Elderly Rights, Social Justice.

Giriş

Yaşlılık, insan hayatının kaçınılmaz bir dönemi olup biyolojik, psikolojik ve hukuki sonuçlar doğuran çok yönlü bir olgudur. Yaşın ilerlemesiyle birlikte bedensel kuvvette azalma, zihni faaliyetlerde yavaşlama ve sosyal rollerin dönüşümü gibi değişimler meydana gelmekte; bu durum yaşlılığı sadece ferdi bir vetire olmaktan çıkararak aile yapısını, sosyal münasebetleri ve hukuki düzenlemeleri etkileyen bir sosyal gerçeklik hâline getirmektedir. Günümüzde ortalama yaşam süresinin uzamasıyla birlikte yaşlı nüfus oranının artması, yaşlı bireylerin korunması, bakımının sağlanması ve toplumsal hayata etkin katılımlarının temini konusunu hukuk düzenleri açısından öncelikli meselelerden biri hâline getirmiştir.

Fıkıh, yaşlılık olgusunu modern dönemden çok daha önce ele almış; yaşlı bireyleri yalnızca korunmaya muhtaç kişiler olarak değil, aynı zamanda bilgi, tecrübe ve hikmet sahibi bireyler olarak değerlendirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de yaşlılık, insanın yaratılış sürecinin doğal bir evresi olarak tasvir edilmiş; bu dönemde bireyin korunması ve onurunun muhafazası gerektiğine işaret edilmiştir. Sünnet'te ise yaşlılara saygı gösterilmesi, onlara merhametle muamele edilmesi ve toplumsal hayatta öncelik tanınması yönünde açık ilkeler ortaya konulmuştur.

Klasik fıkıh literatüründe yaşlılık, doğrudan hukuki ehliyeti ortadan kaldıran bir sebep olarak kabul edilmemiş; ancak yaşlılıkla birlikte ortaya çıkabilecek zihinsel ve bedensel zayıflıkların kişinin sorumluluk ve tasarruf ehliyeti üzerindeki etkileri ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ibadet yükümlülükleri, nafaka ve bakım sorumluluğu ile cezai ehliyet gibi alanlarda yaşlı bireylere yönelik kolaylaştırıcı ve koruyucu hükümler geliştirilmiştir.

Bu makalenin amacı, yaşlılık olgusunu Kur'an, Sünnet ve klasik fıkıh literatürü çerçevesinde ele alarak yaşlı bireylerin sahip olduğu hakları ve toplumun onlara karşı yükümlülüklerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle yaşlılık kavramı ve hukuki ehliyetle ilişkisi incelenecek; ardından yaşlıların saygı görme, bakım ve nafaka gibi temel hakları ele alınacaktır. Devamında ibadet ve ceza hukuku açısından yaşlılık konusu değerlendirilecek, Hz. Peygamber'in yaşlılara yönelik uygulamaları örneklenilerek Fıkıhın normatif yaklaşımı ortaya konulacaktır. Son olarak günümüz toplumlarında yaşlılıkla ilgili ortaya çıkan sorunlar, Fıkıhın

temel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilerek çağdaş tartışmalara katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Bu makalede kalitatif tetkik metodu tercih edilmiş olup bilgiye ulaşma aşamasında belge çözümleme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın asli kaynaklarını, Fıkıh literatürünün temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ile klasik fıkıh eserleri oluşturmaktadır. Buna ek olarak konumuza dair çağdaş akademik eserlere de yer verilmiştir.

Makalede yararlanılan kaynak seçiminde şu prensipler göz önünde bulundurulmuştur: (a) Fıkıhın asli kaynaklarıyla doğrudan alakalı olması (b) yaşlılık, ehliyet, ibadet ve ceza hukuku gibi makalenin temel konularıyla alakalı olması (c) klasik fıkıh kaynaklarını temsil eden güvenilir eserler olması ve (d) çağdaş eserlerde konuya akademik katkıda bulunması; Serahsinin el-Mebsut Kasani'nin Bedâ'i, Mâverdî'nin Ahkâm-ı Sultaniyesi klasik kaynaklara, Yûsuf Karadâvî, *Fıkhu'l-Evleviyyât. el-Cerîme ve'l-'Ukûbe fî'l-İslâm* eserleri de güncel eserlerde en çok istifade edilen eserler arasındadır.

Makalede bilgilerin tahlil edilme ve değerlendirme aşamasında, evvela konuya dair ayet ve hadisler verilmiş; daha sonra bu nasların klasik fıkıh kaynaklarında yer alan yorumlarıyla birlikte değerlendirme yoluna gidilmiştir. Sahip olunan veriler, ibadet hükümleri, hukuki ehliyet, ceza ehliyeti ve temel haklar vb. başlıklar altında tasnif edilerek yorumlanmaya çalışılmış olup çözümlemede Fıkıhın; adalet, kamu yararı, zararın def'i ve kolaylık gibi asli prensipleri kullanılmıştır.

1. Fıkıhta Yaşlılık

Kur'an-ı Kerim'de yaşlılık, insan hayatının tabîî akışı içerisinde ele alınmakta ve insanın yaratılış sürecinin bir evresi olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda yaşlılık, insanın, güç ve yetilerinin zirveden sonraki hayatının tedricî olarak zayıfladığı bir dönem olarak ifade edilmiştir. Kur'an'da insanın önce zayıf yaratıldığı, ardından güç kazandığı ve nihayetinde tekrar zayıflığa döndüğü belirtilerek yaşlılık dönemi ilahî düzenin bir parçası olarak sunulmuştur.¹

Kur'an'da yer alan "erzelü'l-umr" kavramı, insanın bilgi ve kudret bakımından gerileme yaşadığı ileri yaş dönemine işaret etmekte; bu dönemde bireyin korunması ve desteklenmesi gerektiğine dolaylı biçimde vurgu yapılmaktadır.² Müfessirler, bu kavramın yaşlılıkla birlikte ortaya çıkabilecek zihinsel ve bedensel zayıflıkları ifade ettiğini belirtmiş; insanın bu safhada önceki bilgi ve becerilerini kaybedebileceğine dikkat çekmişlerdir.³ Bu durum, yaşlı bireylerin hukuki ve sosyal açıdan özel bir değerlendirmeye tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır.

Fıkıh literatüründe yaşlılık, tek başına hukuki ehliyeti ortadan kaldıran bir unsur olarak kabul edilmemiştir. Fıkıhta ehliyet, kişinin haklara sahip olabilme ve borçlanma yetkisine sahip olması (vücûb ehliyeti) ile bu hakları bizzat kullanabilme (eda ehliyeti) kapasitesini ifade eder.⁴ Yaşlılık, vücûb ehliyetini hiçbir şekilde ortadan kaldıran bir hal olmayıp eda ehliyeti üzerine tesir edebilecek bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle fakihler, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan aklî ve bedenî durumları ayrı ayrı şekilde incelemişlerdir.

¹ Kur'an Yolu (Erişim 10 Şubat 2026), er-Rûm 30/54; el-Hac 22/5.-

² Kur'an Yolu (Erişim 10 Şubat 2026), en-Nahl 16/70.

³ Ebû Abdillâh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988), X/202; Ebû'l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1420/1999), VI/613.

⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330), I/92-94; Mehmet Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arzaları ve Sefeh* (İstanbul: Kitabı Yayınları, 2019), 22-36.

Hassaten ihtiyarlıkla ortaya çıkabilen ateh, nisyan, cünun ve zihnî zayıflık hâlleri, şahsın tasarruf ehliyetini sınırlandırabilmektedir. Bu durumdaki şahıs, nakis eda ehliyetli olarak değerlendirilmiş; hacr altına alınarak mali tasarrufları ve hukuki işlemleri sınırlandırılmıştır.⁵ Ama zihni melekelerini muhafaza eden yaşlıların, hukuki tasarruf ve mesuliyet açısından tam ehliyetli olacağı konusunda fakihler arasında icma vardır.⁶

Bu da Fıkıhın yaşlılara ve yaşlılığa bakışında; akıl ve idrak melekelerinin esas alındığını göstermektedir. Bunun için, yaşlılar doğrudan ehliyetsiz kabul edilmemiş; her ferdin durumu kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Şimdi de bunları kısaca ele alalım.

1.1 Hürmet Hakkı

Fıkıh alimleri, yaşlılara hürmeti yalnızca ahlaki bir erdem değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve insan onurunu muhafazaya yönelik hukuki bir sorumluluk olarak görür. Kur'an-ı Kerim'de ana-babaya iyilikle muamele edilmesi emredilirken, hassaten onların ihtiyarlıklarında hürmetin daha fazla gösterilmesine yönelik vurgu söz konusudur.⁷ Fahreddin er-Razi gibi büyük tefsir âlimleri bu ayetlerin sadece ebeveynle sınırlı olmayıp⁸ bütün yaşlılara karşı gösterilmesi gereken umumi bir ihtiram ve nezaket ilkesini de içerdiğini vurgulamışlardır.⁹

Nebevi uygulamada yaşlılara ihtiram edilmesi ve onlara öncelik verilmesi açık bir şekilde özendirilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşlılara; ikramda, söz hakkı vermede öncelik tanıdığı, kaba ve kırıcı davranışları ise açıkça kınadığı¹⁰ onlara hürmetin toplumsal bir mesuliyet olduğunu vurguladığı görülmektedir.¹¹ Bu hadisler, yaşlıların sosyal hayatta onur ve itibarlarının muhafazasının aynı zamanda dinî bir yükümlülük olduğunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Klasik fıkıh eserlerinde ihtiyarlara hürmet; kul hakkı, zarar verme yasağı ve örfün bağlayıcılığı gibi temel prensipler kapsamında da değerlendirilmiştir. İhtiyarlara yönelik onur kırıcı söz ve fiiller, haksız fiiller içerisinde ele alınmış; bu tarz eylemlerin hukuki ve ahlaki mesuliyet meydana getireceği kabul edilmiştir.¹² Bunun dışında toplumda kabul gören yaşlılara hürmet ile ilgili örfün, sahih örf bağlamında dikkate alınması gerektiği fakihler tarafından vurgulanmıştır.¹³

Bu çerçevede Fıkıh, ihtiyarları korunması gereken pasif unsurlar olarak değil; toplumsal hafızanın, tecrübenin ve hikmetin taşıyıcıları olarak görmüştür. Yaşlılara saygı gösterilmesi,

⁵ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406/1986), XXIV/36-38; Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi's-Şerâ'i'*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), VII/162; Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 22-36.

⁶ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), VI/697; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), IV/514.

⁷ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), el-İsrâ 17/23.

⁸ Konu ile ilgili âyetler ve Kur'ân'da ebeveyn kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Sait Sıcak, "Kur'ân'da e-b-v (و-ب-أ) ve v-l-d (د-ل-و) Kök Anlamlarının Meallere Yansıtılama(ma)sı Üzerine Bir Değerlendirme", *Kur'ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri -III-*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025), 1/125-152.

⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999), XX/231; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X/241.

¹⁰ Buhârî, "Edeb", 44 (No. 6131).

¹¹ "Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir" Tirmizî, *es-Sünen*, "Birr", 15 (no. 1919).

¹² İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, V/260; Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV/25.

¹³ Ebû İshak İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtûbî, *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şer'i'a*. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), II/300-302; Şemsüddîn Zehebî, *İthâfû'l-ekâbir fi tehzîbi Kitâbi'l-Kebâ'ir*, thk. Üsâme Muhammed es-Seyyid (Mısır: Dârü'l-feth, 1990), 172.

sadece bir fazilet değildir. Onlara gösterilen hürmet aynı zamanda toplumun ahlaki ve hukuki bütünlüğünü muhafaza eden maya olarak kabul edilmiştir.

1.2. Bakım ve Nafaka Hakkı

Fıkıhta yaşlı bireylerin bakım ve nafaka hakkı, insan onurunun korunması ve sosyal adaletin sağlanması bakımından önemli bir yere sahiptir. Yaşlılıkta bedensel gücün azalması, çalışma ve gelir elde etme imkânlarının sınırlandırılması, onu ekonomik ve fiziki bakımdan başkalarına bağımlı hâle getirebilmektedir. Bu durum karşısında Fıkıh, yaşlıların temel ihtiyaçlarının karşılanması, bağlayıcı bir hak ve yükümlülük olarak ele almıştır.

Fıkıh literatüründe nafaka, bir kimsenin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan yiyecek, giyecek, barınma ve tedavi gibi temel ihtiyaçların karşılanması anlamına gelmektedir.¹⁴ Yaşlı bireyin kendi geçimini sağlayamayacak durumda olması hâlinde nafaka yükümlülüğü, öncelikle çocuklarına yüklenmiştir. Bu hususta ayrıntılarda görüş farklılıkları bulunsa da yaşlı ana-babanın nafakasının evlatlar tarafından karşılanması gerektiği konusunda ittifak vardır.¹⁵

Klasik fıkıh eserlerinde, yaşlı anne ve babanın nafakasını temin etmeyen evlatların ahlaki ve hukuki sorumluluğu olacağı belirtilmiştir. Hatta Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde, evladın nafakayı ihmal etmesi hâlinde hâkimin müdahalesiyle nafakanın zorla alınacağı kabul edilmiştir.¹⁶

Yaşlı bireyin çocuğunun bulunmaması ya da varsa bile nafaka yükümlülüğünü yerine getiremeyecek durumda olması halinde bu mesuliyet diğer yakın akrabalara devredilir. Fâkihler, nafaka yükümlülüğünün, ihtiyaç olması hâlinde kardeşler ve diğer yakın akrabaları da kapsayabileceğini söylemişlerdir.¹⁷ Yakın akrabaların da bakım mesuliyetini ifa edemediği veya yaşlının kimsesinin olmadığı durumlarda ise sorumluluk kamuya ait olmaktadır. Fıkıhta beytülmalin, yaşlı ve bakıma muhtaçların da içinde olduğu toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin temel ihtiyaçlarını karşılamakla, mükellef olduğu kabul edilmiştir.¹⁸ Hassaten Hz. Ömer devrinde ihtiyar ve özürlü nedeniyle çalışamayan kişilere yardımlar yapılması, bu prensibin uygulamasına en iyi örnek olarak verilebilir.¹⁹

Buradan hareketle Fıkıh, yaşlı bakımını, toplumsal ve kamusal bir sorumluluk alanı olarak ele almıştır. Aile, akraba ve devlet arasında öngörülen bu kademeli sorumluluk sistemi, yaşlı bireylerin insan onuruna yakışır bir hayat sürmelerini temin etmeyi amaçlayan bütüncül bir sosyal adalet anlayışını yansıtmaktadır. Şimdi de ibadet hukuku açısından yaşlılık olgusunu inceleyelim.

2. İbadet Hukuku Açısından Yaşlılık

Fıkıhta ibadetler, mükellefin akıl ve beden sağlığı dikkate alınarak düzenlenmiş olup, bu alanda belirleyici olan temel ilke “teklifin güce bağlılığı”dır. Yaşlılık, bedensel ve zihinsel güçte azalmaya yol açabilir; bu durum ibadetlerin eda şekli ve kapsamı üzerinde etkili olmaktadır. Fıkıh

¹⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, II/118.

¹⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, IV/30-32; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX/236.

¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, III/576-577.

¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V/223-224; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I/216-524; II/3-152.

¹⁸ Ya'kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 126; Nazan Atalay Algan, “İslâm Hukukunda Yaşlı İhmal ve İstismarını Önleyici Prensipler ve Alınacak Tedbirler”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 9 (Nisan 2022): 126-149; Nazan Atalay Algan, *İslâm Hukukunda Yaşlı Bakımı* (Basılmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

¹⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, I/89-299.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 231.

yaşlılığı ibadetlerin ifasında kolaylaştırıcı hükümlerin uygulanmasını gerektiren bir durum olarak değerlendirmiştir.

2.1. Namaz

Namaz ibadeti, 5 vakit ve hayatta en çok yapılan ibadet olduğu için yaşlılık hususunda fıkıh eserlerinde en ayrıntılı şekilde incelenen ibadetler içinde yer almaktadır. Fıkıhta namazın ayakta kılınması, farz namazların rükünlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte bu yükümlülük mutlak değil, kişinin fiilî kudretiyle sınırlı bir yükümlülüktür. Bu durum, “güç yetirebilme” prensibinin ibadetlere uygulanışının en bariz örneklerinden birini oluşturur. Ayakta duramayacak kadar yaşlı ve takatsiz kişilerin oturarak; buna da güç yetiremeyenlerin yatar halde ya da ima ile namaz kılabilirler hususunda icma vardır.²⁰

Hiz. Peygamber’in(s.a.s.), hastalık ve takatsizlik durumunda namazın oturur halde kılınabileceğini bizzat uygulamalarıyla göstermesi, yaşlılık için de doğrudan bir kaynak oluşturmaktadır.²¹ Bu konuda mezhepler arasında icma bulunmaktadır. Hanefiler, kıyamın kişiye açık bir meşakkat veya zarar vermesi hâlinde oturarak namaz kılınabileceğini belirtirken; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri de kıyamda duramama hâlini ruhsat olarak kabul etmişlerdir.²²

Hassaten yaşlılıkla birlikte görülen denge kaybı, baş dönmesi ve uzun süre ayakta kalındığında düşme riskinin bulunması gibi haller, klasik fıkıh literatüründe “istitaatsizlik” çerçevesinde ele alınmıştır. Hanefiler kıyama duran şahsın düşme ihtimalinin yüksek olması durumunda, bu durumun gerçekleşmemiş olması halinde bile oturarak namaz kılınabileceğini söylemişlerdir.²³ Buradan hareketle, yaş ilerlemesine bağlı ortaya çıkan takatsizlik istitaatsizlik hâlleri, namazın eda şeklinin hafifletilmesini gerektiren geçerli bir özür olarak kabul edilmiştir.

2.2. Oruç

Yaşlılık nedeniyle oruç mükellefiyetinin tamamen kaldırılması veya fidyeye²⁴ dönüştürülmesi sonucunu doğurabilmektedir. Oruç, gün boyunca devam eden fizikî dayanıklılık gerektiren bir yükümlülük niteliği taşımaktadır. Bu sebeple Fıkıhta yaşlılık, oruç mükellefiyeti bağlamında yalnızca eda şeklinin değiştirilmesine değil, bazı durumlarda yükümlülüğün farklı bir sorumluluğa dönüştürülmesine yol açabilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de; “Oruç tutmaya güç yetiremeyenler için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vardır”²⁵ buyurulmuş olup bu hüküm, klasik tefsir ve fıkıh eserlerinde hassaten oruç tutma

²⁰ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, I/89-289; Ebubekir Sifil, “Kıyam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXV (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 513-514.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), “Taksîru’s-Salât”, 19 (No. 1117); Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü’rî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts), “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 84 (No. 735).

²² Serahsî, *el-Mebsût*, I/208-210; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû‘ Şerhu’l-Mühezzeb*. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1997), IV/226-229; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II/570-575. Bu hükmün temel dayanağı, Hiz. Peygamber’in hastalık ve güçsüzlük hâllerinde namazı oturarak kıldığına dair sahih rivayetlerdir. Nitekim Hiz. Peygamber, “Ayakta kıl; buna gücün yetmezse oturarak kıl; buna da gücün yetmezse yanın üzerine yatarak kıl” buyurarak, namazın edasında bedenî kapasitenin esas alındığını açıkça ifade etmiştir. (Buhârî, “Taksîru’s-Salât”, 19 (No. 1117); Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), “Salât”, 175 (No. 951).) Fakihler, bu hadisin sadece geçici hastalık hâllerine değil, yaşlılık sebebiyle ortaya çıkan kalıcı güç kaybı durumlarına da kıyas yoluyla uygulanacağını belirtmişlerdir; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 350-357.

²³ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, II/75-108.

²⁴ Oruç tutamayan veya zorlananlar, her gün için bir yoksulun günlük yiyeceği kadar fidye verir. İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 416-425.

²⁵ *Kur’an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), el-Bakara 2/184.

gücünü haiz olmayan yaşlılar açısından temel bir dayanak olarak kabul edilmiştir.²⁶ İbn Abbâs (ra), bu ayetin oruç tutamayacak derecede yaşlılar için geçerli olduğunu dile getirmiştir.²⁷

Fakihler, oruç hususunda muvakkat olan hastalık ile sürekli istitaatsızlık arasında açık bir ayırım yapmışlardır. Muvakkat hastalık nedeniyle oruç tutamayan kişilerin, iyileştiklerinde tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerektiği hususunda ve yaşlılık gibi daimi ve sağlığına kavuşma ihtimali olmayan durumlarda kaza yükümlülüğünün düşeceği hususunda da icma vardır. Ancak bu durumda olan yaşlılar, tutamadığı her gün için bir fidye vermekle yükümlü olur.²⁸ Hanefîlerde bu fidyenin miktarı, bir fakiri bir gün doyuracak kadar yiyecek²⁹ veya bunun bedeli olarak belirlenmiştir.³⁰ Ancak Mâlikî mezhebine göre bu kimseler için fidye vermek zorunlu değil, sadece müstehap kabul edilir.³¹ Bu da orucun tamamen terk edilmemesini, ibadetle amaçlanan mana ve mesuliyetin farklı bir biçimde sürdürülmesini sağlamaktadır. Nitekim fidye uygulamasıyla bireysel bedenî güç yetirememe durumunun toplumsal boyutu da güçlü olan bir başka edimle devam ettirildiğini göstermektedir.³²

Çağdaş fıkıh eserlerinde de oruç tutamayan yaşlıların durumu, klasik eserlere paralel değerlendirmeler yapılmış, kronik hastalıklar ve yaşlılığa bağlı bedenî zayıflıklar nedeniyle oruç tutması hekimlerce sakıncalı görülen fertlerin fidye vermekle mükellef oldukları belirtilmiştir. Bu değerlendirme, Fıkhın değişen şartlara rağmen temel prensiplerini muhafaza ederek uygulanabilirliğini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.³³

Buradan hareketle yaşlılık, oruç hususunda mesuliyeti ortadan kaldıran bir faktör olarak değil; kalıcı gerekçeler nedeniyle eda edilmesi muhtemel olmayan bir ibadetin, şer'in amacına uygun seçenek ve mükellefiyetle ikame edilmesin olanak sağlayan bir ruhsat olarak kabul edilmektedir.

2.3. Hac

Yaşlılık bağlamında hac; hem bedenî hem de malî yönü bulunan bir ibadet olması nedeniyle, fıkıh eserlerinde özel değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kur'an-ı Kerîm'de haccın farziyeti; *"Ona yol bulabilenlerin Allah için Beyt'i haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır"*³⁴ ifadesiyle, istitâat şartına bağlanmıştır. Fakihler, bu kavramı sadece malî imkânla sınırlı görmemiş; bedenî güç, yol emniyeti vb durumları³⁵ istitâat kavramının içerisinde değerlendirmişlerdir. Yaşlılığından dolayı sefere çıkamayacak ya da menâsiki ifa edemeyecek durumda olan kişilerin, bizzat hacca gitmekle mükellef olmadıklarını kabul etmişlerdir.³⁶ Nitekim klasik fıkıh eserlerinde, yaşlılık dolayısıyla yürüyemeyen, uzun süre ayakta duramayan ya da

²⁶ Elmalılı Hamdi Yazır'ın ilgili ayetin tefsiri ile yaşlılara tanınan oruç ruhsatı hakkındaki rivayetlere yaklaşımı ve bu rivayetlere dair değerlendirmeleri için bk. Recep Bilgin, *Bir Müfessirin Hadisçiliği: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Örneği* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 184-185.

²⁷ İbn Abbâs rivayeti için bk. Buhârî, "Tefsîr", 25 (No. 4750).

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, III/54-101.

²⁹ Ayete istinaden fidye; bir fakiri doyurma şeklindedir ancak bedeli ictihadla belirlemişlerdir.

³⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i*, II/75-108.

³¹ Dönmez, "Oruç", XXXIII/416-425.

³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III/152-155.

³³ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu's-sıyâm*, 115-118.

³⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), Âl-i İmrân 3/97.

³⁵ Yolculuğu fiilen gerçekleştirebilme imkânını da bu kavram içinde ele almışlardır. Salim Ögüt, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 413-416.

³⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i*, II/118-128.

yolculuk yapmaları durumunda ciddi sağlık riski olan kişilerin, bedenî istitâati haiz sayılmayacakları kabul edilmiştir.³⁷

Bununla birlikte fakihler, maddi imkânı bulunan yaşlı bireylerin yerlerine bedel göndermelerinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bedel hac uygulaması, ibadetin şahsî edası mümkün olmadığında, temsil yoluyla da olsa yerine getirilmesine imkân tanıyan esnek bir çözüm olarak dikkat çekmektedir.³⁸ Fakihler, yaşlılık sebebiyle hac ibadetini bizzat yerine getiremeyen ancak maddi imkâna sahip olan kimseler için bedel yoluyla hac uygulamasını caiz görmüşlerdir. Bedel hac meselesinin dayanağını, Hz. Peygamber'e gelerek yaşlı ve bineğe binemeyecek durumda olan babası adına hac yapıp yapamayacağını soran sahabeye, Hz. Peygamber'in olumlu cevap vermesi oluşturmaktadır.³⁹ Bu hadis, bedenî acziyet hâlinin kalıcı olması durumunda, başkası aracılığıyla hac ibadetinin yerine getirilebileceğine dair açık bir delil olarak kabul edilmiştir.

Mezhepler arasında bazı detay farklılıkları bulunmakla birlikte, sürekli hastalık veya yaşlılık sebebiyle hac yapma imkânı bulunmayan kimselerin bedel göndermesi konusunda genel bir kabul mevcuttur. Hanefî mezhebine göre, bu durumda bedel hac vacip kabul edilirken; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde bedel hac, bizzat eda imkânının ortadan kalktığı kesinleşmişse zorunlu görülmüştür.⁴⁰ Mâlikî mezhebinde ise, bedel hac daha ihtiyatlı bir şekilde ele alınmış; kişinin vasiyet etmesi hâlinde bedel hac yapılması uygun görülmüştür.⁴¹

2.4. Mali İbadetler

Klasik fıkıh doktrininde yaşlılık; zekât vb. mali ibadetlerde doğrudan bir muafiyet nedeni olarak görülmemiştir. Çünkü mali ibadetlerin ifası, yaşla alakalı bir durum olmayıp mülkiyet ile doğrudan ilişkilidir. Bundan dolayı yaşlı bir kimse, nisap miktarı mala sahip olup bu mülkiyetin üzerinden bir kamerî yıl geçtiği andan itibaren zekâtla mükellef olur.⁴²

Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de zekâtın verileceği sınıflar arasında yer alan fukara ve mesâkîn kavramları, yaşlılık, engellilik ya da çalışma gücünü kaybetme gibi nedenlerle maişetini sağlayamayan kişileri de kapsamaktadır.⁴³ Fakihler, çalışmaya gücü yetmeyen yaşlıların zekâtla desteklenmelerinin meşru ve gerekli olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.⁴⁴

Fıkıh literatüründe, kendisine bakacak kimsesi bulunmayan yaşlı ve muhtaç kimselerin zekât kapsamında öncelikli olarak desteklenmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bu tür kişilerin ihmal edilmesi ise sosyal adalet ve dayanışma ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.⁴⁵

3. Ceza Hukuku Açısından Yaşlılık

İslam ceza hukukunda cezai sorumluluğun temelini, failin fiili bilinçli ve iradeli bir şekilde gerçekleştirmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede ceza ehliyeti, kişinin akıl ve idrak yetisine sahip olması şartına bağlanmış; yaş faktörü ise tek başına cezai sorumluluğu ortadan kaldıran veya azaltan bir unsur olarak kabul edilmemiştir. Bununla birlikte yaşlılık, beraberinde getirdiği

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, IV/2-192.

³⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, VII/126.

³⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hac", 1 (no. 1513); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hac", 133 (no. 1334).

⁴⁰ Nevevî, *Şerhu Müslim*, VIII/ 172.

⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III/159-591.

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, II/162, 182-211.

⁴³ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), et-Tevbe 9/60.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II/572, 584- 621, 672, 711; III/23-29, 47.

⁴⁵ Cengiz Kallek, "Fakir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 129-131.

zihinsel ve bedensel zayıflıklar sebebiyle ceza ehliyetinin değerlendirilmesinde dikkate alınan önemli bir durum olarak ele alınmıştır.

3.1. Ceza Ehliyeti

Ceza ehliyeti, kişinin işlediği fiilin hukuki ve ahlaki sonuçlarını idrak edebilme ve bu fiili bilinçli ve iradi şekilde gerçekleştirebilme yeteneğini ifade eder. Fıkıhta ceza ehliyetinin temel unsuru akıldır. Bu sebeple akıl sağlığı yerinde olan kimseler, yaşları ne olursa olsun, işledikleri fiillerden dolayı cezai sorumluluk altındadır. Nitekim klasik fıkıh doktrininde ceza sorumluluğu, yaşa değil; temyiz ve idrak gücünün mevcudiyetine bağlanmıştır.⁴⁶

Bununla birlikte yaşlılıkta aklî melekelerin zayıflaması veya bunların kaybı bakımından dolaylı bir etki doğurabilmektedir. İleri yaşlarda ortaya çıkan bunama, hafıza kaybı, muhakeme bozukluğu ve idrak zaafı gibi durumlar, kişinin fiillerini bilinçli şekilde gerçekleştirme kapasitesini ciddi biçimde zedeleyebilir. Bu noktada yaşlılığın değil, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan aklî arızaların cezai sorumluluğa etkisi gündeme gelmektedir.⁴⁷

Fıkıh literatüründe yaşlılığa bağlı aklî zafiyet, genellikle “ateh” ve “za’fû’l-‘aql” kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Fakihler, yaşlanarak matuh olan söz ve fiillerinde istikrar bulunmayan kimselerde, sağlıklı bir irade ve idrakten söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle bunama derecesine ulaşmış yaşlı kimselerin, akıl hastaları ile aynı hukuki statüde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁸

Hassaten fiilin işlendiği esnada idrak gücünü tamamen kaybetmiş olan yaşlıların, ceza ehliyetinin bulunmadığı, undan dolayı had ve kısas cezalarının uygulanamayacağı konusunda fakihler arasında icma vardır. Zira bu cezaların verilebilmesi ancak bilinçli ve kusurlu fiil şartına bağlı olduğu kabul edilmiştir.⁴⁹ Nitekim Hz. Peygamber’in “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, bûluğ çağına erinceye kadar çocuktan, akli başına gelinceye kadar deliden” hadisi, bunama sebebiyle idrak gücünü yitiren yaşlıların da bu kapsama dâhil edilebileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁰

Bunun dışında, yaşlılık nedeniyle aklî melekeleri zayıflamış ancak tamamen ortadan kalkmamış kişilerin durumu daha ihtiyatlı değerlendirilmiştir. Fakihler, kişinin suç işlerken temyiz kudretini haiz olup olmadığını esas almış; kısmi idrak hâlinde cezai sorumluluğun da müemeyyez çocuğun durumuyla eş tutularak tediben ceza verilmek suretiyle kısmen devam edebileceğini belirtmişlerdir. Ancak şüphe hâlinde, “hadlerin şüphe ile düşürülmesi” ilkesi gereğince cezai yaptırımın uygulanmaması tercih edilmiştir.⁵¹

İslam ceza hukukunda ceza, şahsî kusura dayanır ve adalet ilkesinin bir yansımasıdır. Bundan dolayı irade ve idrakten yoksun bir eyleme ceza vermek, İslamın makası ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yaş ilerlemesi neticesinde meydana gelen aklî arızalar, ehliyete

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II/ 182-211.

⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, VI/105.

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, VII/132.

⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/331-332.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Hudûd, 17 (no. 4403); Tirmizî, *Sünen*, Hudûd, 1 (no. 1423); İbn Mâce, *Sünen*, Talâk, 15 (no. 2041).

⁵¹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II/198-200.

de tesir ettiğinden cezai sorumluluğu sınırlandıran ya da tamamen ortadan kaldıran hukuki nedenler içerisinde ele alınmıştır.⁵²

3.2. Kusur İlkesi

İslam ceza hukukunda cezai sorumluluk, şahsî sorumluluk prensibine dayanmaktadır. Bunun içindir ki bir şahsın cezalandırılabilmesi için yapılan eylemin irade dairesinde ve hukuka aykırı olması gerekir. Ceza, failin fiil ile kurduğu iradi ve zihnî ilişkiye bağlanmıştır. Bu da bize, İslam ceza hukukunda kusurun, asli bir unsur olarak kabul edildiğini bariz bir şekilde göstermektedir.⁵³

Yaşlılık, tek başına kusuru ortadan kaldıran bağımsız bir hukuki sebep değildir. Yaşın ilerlemesiyle beraber meydana gelen unutma, muhakeme zayıflığı vb. zihnî zaafılar, kusurun tespitinde göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim kasıt, sadece suçun bilerek işlenmesini değil, aynı zamanda sonucunun da bilinçli bir şekilde meydana gelmesini hesaplamayı gerektirmektedir.⁵⁴ Suçun mânevî unsuru, kusur yeteneği ile kusurdan oluşur. Bir kimsenin kusurlu sayılabilmesi için ise öncelikle, fiilin kendisine yüklenmesini mümkün kılan kusur yeteneğine sahip olup olmadığı belirlenmelidir.⁵⁵ Bu da ahlaki sorumluluk merkezli bir ceza anlayışını yansıtmaktadır.

Bu bağlamda Fıkıhta yaşlılık, cezai sorumluluğu ortadan kaldıran bir etken olarak görülmemekte; kusurun tespit edilmesine ve derecelendirilmesine tesir eden tamamlayıcı bir etken olarak görülmektedir. Bu sayede cezanın, failin kişisel kusuru ile orantılı olması ve adalet ile ölçülülük prensiplerine mutabık olması hedeflenmiştir. Buradan hareketle, İslam ceza hukukunun; caydırıcılığın yanında hakkaniyet ve insan onurunu muhafaza etmeyi hedeflediğini göstermektedir.⁵⁶

3.3. Had Cezaları

Had cezaları, İslam ceza hukukunda şekli, miktarı ve uygulanma şartları naslarla belirlenmiş olan değişken olmayan cezalardır. Bu cezalar, hukukullah kapsamında ele alınmış uygulanmaları ise kesin ve şüpheleri bertaraf edecek şekilde sıkı ispat şartlarına bağlanmıştır. Had cezalarının uygulanabilmesi için ayrıca, failin suç işlediği esnada tam ceza ehliyetini haiz olması gereklidir. Bu bağlamda yaşlılarda had cezalarının uygulanmasında, hassaten fiil anındaki aklî durum ve dolayısıyla cezai ehliyetin mevcudiyeti belirleyicidir.⁵⁷

Bundan dolayı suç işlendiği esnada idrak etme salahiyetini yitirmiş olan şahıslar hakkında içki içme, hırsızlık, zina ve kazif gibi had cezalarının uygulanamayacağı belirtilmiştir.⁵⁸ Fakat suç

⁵² Bunama daha çok yaşın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkmakla birlikte aklın ve zekânın yeterince gelişmemesi nedeniyle daha erken yaşlarda da görülebilir. Ma'tûh gelgit akıllı olduğu için ehliyet bakımından mümeyyiz çocuk hükmündedir. bk. Mecelle md. 978. Ayrıca bk. Beşir Gözübenli, "Ateh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 51-52.

⁵³ Şer'î ehliyet, kişinin dinî hitabı anlayıp ona muhatap olabilecek düzeyde bulunmasıdır. Bu kapsamda aklın tek başına yeterli olup olmadığı ve gayrimüslimlerin şer'î hükümlere muhataplığı gibi konular tartışılır. Ehliyet; kişinin hak ve borç sahibi olması, dinî yükümlülükler altına girmesi, hukukî işlemlerinin geçerliliği ve cezaî sorumluluk taşıması gibi farklı yönleri kapsar. Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 533-539.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, XXVI/56-58.

⁵⁵ Abdulmuid Aykul, "İslam Ceza Hukuku ile Çağdaş Ceza Hukukundaki Kusur İlkesinin Mukayesesi", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/2 (2022), 303-324, <https://doi.org/10.33718/tid.1186094>.

⁵⁶ Yûsuf el-Karadâvî, *el-Cerîme ve'l-'Ukûbe fi'l-İslâm*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1994), 112-115.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, IX/36-38; İbrahim Sizgen, *Tevbenin Mahiyeti ve Had Cezalarını Düşürmedeki Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 46.

⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/330-332.

unsurları tam olarak meydana gelmiş ve kati delillerle ispatlanmışsa ve cezai ehliyet yitirilmemişse, yaşlılık durumunda dahi had cezası uygulanır.⁵⁹ Ancak had cezasının infazı sırasında yaşlı kişinin fiziki ve sağlık durumunun göz önünde bulundurulması gerekir. Hassaten celde benzeri bedene uygulanan cezalarda, yaşlılık nedeniyle verilen cezanın katl cezası olmaması durumlarında ölüme veya ağır bedeni zarara sebebiyet verme ihtimali bulunuyorsa, duruma göre infazın ertelenmesi, hafifletilmesi ya da daha az zararlı bir şekilde uygulanması tartışılmıştır.⁶⁰ Nitekim fakihler, Hz. Ömer'in içki cezasının tatbikinde failin fiziki durumunun dikkate aldığına yönelik rivayetleri de delil olarak zikretmişlerdir.⁶¹

3.4. Kısas ve Diyet

İslam ceza hukukunda kısas⁶² ve diyet⁶³ hükümleri, fiil ile oluşan zarar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ve fiili yapan kişinin kusur durumunu göz önünde bulunduran mesuliyet rejim temellidir. Bu meyanda yaşlılık, kısas veya diyet sorumluluğunu ortadan kaldıran tek faktör olmayıp; cezai ehliyet ve kasıt faktörünün tespit edilmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Yaşlı bir kişi amden öldürme ya da yaralama fiillerini işlediği esnada, akıl ve iradesi yerinde ise kısas veya diyet sorumluluğunu haiz olmaktadır.⁶⁴

Klasik fıkıh eserlerinde öldürme fiili ile ilgili olarak; amden öldürme ile hataen öldürme ve şibhü'l-'amd ayrımı yapılırken, failin o esnada bilinç, irade ve sonucu isteyerek hesaplama durumu temel alınmıştır. Bu bağlamda yaşlılık nedeniyle muhakemesi zayıflamış, hafıza problemleri yaşayan kişilerin fiillerinde kastın bulunup bulunmadığı titizce araştırılır. Fakihler, yaşlılık nedeniyle kasıt olmadığı ya da yapılan fiilin hata ile meydana geldiği durumlarda, kısas cezasının uygulanamayacağını; kısas yerine diyetin uygulanacağını dile getirmişlerdir.⁶⁵

Hassaeten fiilin, yaşlılık dolayısıyla meydana gelen unutkanlık, dalgınlık veya kontrol kaybı gibi irade sakatlığının olduğu durumlarda, bu fiillerin hata kapsamında ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu da kısasın; geri dönülmez ağır bir müeyyide olması hasebiyle, ancak kesin kasıt hâlinde uygulanabileceği yönündeki genel ilke ile ilintili olmasındandır. Zira bütün hadlerde olduğu gibi kısasın uygulanmasında da şüphe, hadlerin bertaraf edilmesine yol açmaktadır.⁶⁶

Bunların dışında yaşlılık, mağdur yönünden bakıldığında kısas ve diyet ahkâmının şümulünü daraltan bir faktör olarak değerlendirilmemiştir. Fakihler, yaşlı birinin öldürülmesi veya yaralanması durumunda uygulanacak kısas veya diyet miktarının, mağdur kişinin yaşlı olması nedeniyle azaltılmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Nitekim insan hayatı ve beden

⁵⁹ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), II/ 430-431.

⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hukmiyye*, (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2002), 83-85.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylül-evtâr*, (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1973), VII/102.

⁶² Kısas: Fıkıh terminolojisinde bu ifade, bir kimsenin kasten öldürdüğü kişiye karşılık olarak failin de öldürülmesini; yine kasıtlı olarak işlenen yaralama fiili sonucunda mağdurda meydana gelen bedensel zararın, aynı şekilde fail üzerinde uygulanmasını anlatır. Şamil Dağcı, "Kısas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 488-494.

⁶³ Diyet: İslâm hukukunda bu kavram, bir kimsenin haksız yere öldürülmesi, yaralanması ya da sakat bırakılması durumunda, karşılık olarak ödenen mal veya para şeklindeki tazminatı ifade eder. Ali Bardakoğlu, "Diyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 473-479.

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, XXVI/ 55-57.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, VII/235-237.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX/331-334.

dokunulmazlığı, cinsiyet, yaş ya da kişinin toplumsal statüsüne bakılmaksızın eşit hukuki değere sahiptir.⁶⁷

Bu meyanda yaşlı bir kişiye yönelik yaralama eylemlerinde, diyet ya da erş miktarının tespitinde yaş değil; zarar gören organın fonksiyonu ve oluşan bedeni zarar göz önünde bulundurulmuştur. Fıkıh âlimleri, yaşlıların bedensel güç bakımından daha zayıf olmasının, hukuki değer azalması neticesini doğurmayacağını söylemişlerdir.⁶⁸

Sonuç olarak İslam ceza hukukunda yaşlılık, fail açısından kısas ve diyet mesuliyetinin belirlenmesinde kasıt ve cezai ehliyet kapsamında dikkate alınırken; mağdur açısından hukuki korumanın çerçevesini daraltan bir faktör olarak görülmemiştir.

3.5. Ta'zîr Cezaları

Klasik fıkıh kaynaklarında kişilerin fiziki güçlerinin zayıflamış olması, hastalıklara daha açık bulunmaları ve bedeni cezaların onlar üzerinde telafisi güç sonuçlar doğurabilmesi sebebiyle, ta'zîr amacıyla verilecek cezaların ölçülü olması istenir. Nitekim Hanefîler, ta'zîr cezasının kişinin tahammül sınırını aşmaması gerektiğini belirtmiş; cezanın suçluyu ıslah edici nitelikte olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.⁶⁹ Akıl hastası ve henüz ergenliğe ulaşmamış mümeyyiz çocuklar suçtan sorumlu tutulmaz; bu nedenle cezalandırılmaz, sadece eğitici amaçla terbiye edilirler.⁷⁰ Buna kıyasla yaşlı bireyler de eğer mümeyyiz çocuk konumuna gelmişlerse aynı muamele ile karşı karşıya bırakılırlar.

Fakihler, ta'zîr cezaları hâkimin takdirine bırakılmış olup bu takdir yetkisi kullanılırken suçun mahiyetiyle birlikte failin şahsî durumu ve toplumsal konumu da dikkate alınır. Bu çerçevede, kişinin geçmişi ve davranışları göz önünde bulundurularak cezanın ıslah edici nitelikte ve ölçülü olması esastır.⁷¹ Bundan dolayı ta'zîr cezası uygulanırken kişinin yaşı dikkate alınır.

Bu kapsamda birçok fakih, mümeyyiz çocuklar, yaşlı ve zayıf kimseler hakkında ta'zîr cezalarının tespitinde bedenî yaptırımların sınırlandırılabilceğini, bunun yerine nasihat kısa süreli hapis vb. tedip amaçlı tedbirlerin uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. İbn Kayyim el-Cevziyye de ta'zîrin şekil ve derecesinin kişiden kişiye farklılık arz edeceğini, bazı bireyler için sözlü uyarının bile yeterli olabileceğini belirtmiştir.⁷² Özellikle yaşlı ve güçsüz bireyler bakımından bu konunun daha da önem kazandığını ifade edebiliriz. Şimdi de Hz. Peygamberin yaşlılara yönelik yaklaşımını inceleyelim.

4. Yaşlılara Hz. Peygamber'in Yaklaşımı

Fıkıhta yaşlı bireylere dair yaklaşımın teorik esasları, büyük ölçüde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözleri, fiilleri ve ikrarları ile şekillenmiştir. Hz. Peygamber, yaşlılık olgusunu sadece biyolojik bir hakikat olarak görmemiş; yaşlılığı insan onurunun muhafazası, toplumsal nizamın devamı ve ahlaki mesuliyetin müşahhas olması açısından mühim bir değer olarak değerlendirmiştir. Bu haliyle onun yaşlı kişilere dair tavrı, Fıkıhın yaşlılık olgusuna yönelik normatif çerçevesinin oluşmasında belirleyici olmuştur.

⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II/402-404.

⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, VI/530-532.

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, VII/ 63.

⁷⁰ Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 198-202.

⁷¹ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 233-234.

⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye*, 137-138.

4.1. Dini ve Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Yaşlılara Saygının Tesisi

İslam ahlak ve hukuk düşüncesinde yaşlı kişilere yönelik saygı, ferdi nezaket usulü olmanın da ötesinde, sosyal nizamı ve ahlaki sürekliliği muhafaza eden normatif bir sorumluluk olarak görülmüştür. Bu mesuliyetin asli dayanak noktası, Hz. Peygamber'in yaşlı kişilere saygıyı imanla, merhametle ve toplumsal aidiyet mefhumlarıyla dolaysız şekilde ilişkilendiren kavil ve uygulamalarıdır. Zira Resûlullah'ın, *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir"* hadisi, yaşlı kişilere hürmetin İslam toplumunun belirgin bir özelliği olduğunu bariz şekilde ortaya koymaktadır.⁷³ Bu hadis, yaşlılara ihtiram göstermenin sadece bireysel bir erdem olmadığını; aksine İslam kimliğinin ve toplumsal şuurun bir emaresi olarak benimsendiğini göstermektedir. Hadisteki 'bizden değildir' ifadesi, hadis şârihleri tarafından, mevzubahis fiilin İslam'ın ideal ahlâk anlayışıyla uyuşmadığını ve müminin ahlâkî olgunluğuna uymadığını ve sosyal mesuliyet bilincinden sapmayı gösteren güçlü bir ikaz olarak tabir edilmiştir.⁷⁴ Bu meyanda yaşlı kişilere gösterilen saygısızlık, toplumun değer manzumesini zedeleyen bir davranış olarak telakki edilmiştir.⁷⁵

Hz. Peygamber'in fiilleri de bu düzgüsel çerçevededir. Onun, yaşlı sahâbîlere meclislerde öncelik vermesi, konuşmalarında tecrübelerine başvurması ve toplum içindeki konumlarını koruyucu davranışlar ortaya koyması, yaşlılara hürmetin kurumsal toplumsal bir değer olmasını sağlamıştır.⁷⁶

Fıkıh eserlerinde yaşlılara hürmet, nesiller arası süreklilik ve adalet prensibinin bir parçası şeklinde görülmüştür. Fakihler, yaşlıların bilgi, tecrübe ve emeğinin toplum tarafından tanınmasının, sosyal barış ve istikrar açısından zorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda yaşlıların ihmal edilmesi ve onlara yapılan saygısızlık, sadece ferdi ahlaki bir problem olmayıp; toplumsal çözülmeye sebebiyet verecek derecede etik bir zaaf olarak değerlendirilmiştir.⁷⁷

Sonuç olarak İslam ahlak düşüncesinde yaşlılara hürmet, sadece ahlaki bir tavsiye değil, aynı zamanda toplumsal sistemi muhafaza eden düzgüsel, normatif bir mesuliyet olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in kavil ve fiilleriyle şekillenen bu anlayış, yaşlıların onurunu muhafazayı, sosyal yaşama faal katılımlarını devam ettirmeyi ve nesiller arası dayanışmayı sürdürmeyi hedeflemektedir. Bu cihetten yaşlılara saygı prensibi klasik İslam toplumunda olduğu gibi modern sosyal etik tartışmalarında evrensel ahlaki bir referans olarak kabul görmektedir.⁷⁸

4.2. Yaşlılara Toplumsal Hayatta Öncelik Tanınması

İslam, yaşlılara hayatın tüm yönlerini kapsayan bütüncül ve değer temelli bir yaklaşım benimser. Bu düşünce, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinde açık bir şekilde görülmekte; yaşlılara sosyal yaşamda fiilî öncelik tanınması, yerleşik bir toplumsal prensip olarak kabul edilmektedir.

⁷³ Tirmizî, "Birr", 15 (No. 1927); Ebû Dâvûd, "Edeb", 58 (No. 4943).

⁷⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), IX/317. İbn Battâl'ın bu çalışması, *Sahîh-i Buhârî*'nin ilk şerhlerinden olup İbn Hacer ve 'Aynî gibi önde gelen şârihlerinden oldukça istifade ettikleri önemli bir kaynaktır. İbn Battâl ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Fidanboy, "Buhârî'nin İlk Şârihlerinden İbn Battâl el-Kurtubî ve Belli Başlı Kelâmî Görüşleri", *Güncel Temel İslam Bilimleri Araştırmaları*, ed. Murat Oral (İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2023), 43-59.

⁷⁵ Nevevî, *Şerhu Şahîhi Müslim*, II/ 224; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), X/439.

⁷⁶ Tirmizî, "Birr", 15 (No. 1927); Ebû Dâvûd, "Edeb", 20 (No. 4843).

⁷⁷ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), II/186-188.

⁷⁸ Yûsuf el-Karadâvî, *el-Ahlâk fî'l-İslâm*, (Kahire: Mektebetü Vehbe), 2001, 96-99.

Hız. Peygamber'in uygulamalarında, cemaatle namazlarda imamet, konuşma ve meclis düzeni gibi yerlerde yaşça büyüklerin öncelenmesi, yaşlıların toplumdaki saygınlığını arttıran bir prensip halini almıştır. Resûlullah'ın, "İnsanlara Kur'an'ı en iyi bilenleri imam yapınız; eğer Kur'an bilgileri eşitse, sünneti en iyi bilenleri; bunda da eşitlerse hicrette önce olanları, bunda da eşitlerse yaşça büyük olanları" hadisi, yaşın toplumsal düzenleme ölçütlerinden biri olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.⁷⁹

Hadiste yaşın, bilgi ve liyakatten sonra yer alması, yaşlılığa verilen değeri göstermektedir. Buna göre yaş, ehliyet, liyakat ve yeterlilik prensipleriyle muarız olmadığı müddetçe, yaşlılara öncelik tanınmasının kurallaştığını ifade edebiliriz. Fakihler, yaşın tecrübe ve olgunluğun dışı yansıması olarak dikkate alındığını vurgulamışlardır.⁸⁰

Hız. Peygamber'in meclis adabına ilişkin uygulamalarında da benzer bir yaklaşım görülmektedir. Onun, söz alma sırasını yaşça büyük olanlardan başlatması, ikram ve hitapta yaşlılara öncelik tanınması, yaşlı bireylerin itibarını korumayı hedefleyen bilinçli uygulamalardır.⁸¹

Sonuç olarak Hız. Peygamber'in yaşlılara önceleyen uygulamaları, toplumda yaşa dayalı bir hiyerarşi oluşturmaktan öte; saygı, liyakat ve deneyim arasında denge kurmayı amaçlamıştır. Bu da, yaşlı bireylerin toplumsal hayata faal katılımını özendiren ve onların onurunu muhafaza eden normatif bir toplumsal model ortaya koymaktadır.⁸²

4.3. Merhamet ve Kolaylık İlkesinin Yaşlılara Uygulanması

Hız. Peygamber'in yaşlılara merhamet ve kolaylık merkezli yaklaşımı, daha sonraki devirlerde fıkıh kaynaklarında geliştirilen kolaylaştırıcı hüküm anlayışının esasını teşkil eder. Fakihler, yaşlılık, hastalık vb. zayıflık halini, azimetten ruhsata geçişi meşru kılan nedenler arasında deale almışlardır.⁸³ Bu da, Fıkıhın teysir ve meşakkatin def'i⁸⁴ prensipleriyle de uyumludur.

Hız. Peygamber'in yaşlılarla alakalı olarak merhamet ve kolaylık esaslı bir yaklaşım sergilemiştir. Yine yaşlıların ibadet hayatını da tanzim ederken dinî mesuliyetlerini ifa etmelerine olanak tanıyan insani ve kapsayıcı bir din anlayışını bizlere öğretmiştir. Bu da Fıkıhta yaşlılıkla ilgili ruhsat hükümlerinin birçoğunun doğrudan sünnet temelli olduğunu göstermektedir.⁸⁵

4.4. Yaşlıların İstismar Edilmesinin Önlenmesi ve Korunması

Hız. Peygamber, yaşlıların gerek fiziki gerek psikolojik açıdan korunmasına büyük ehemmiyet vermiş; onların üzülmelerini ve istismar edilmesini nehy etmiştir.⁸⁶ Hız. Peygamber'in yaşlılara eziyet edilmesini yasaklayan ve daima iyilikle muamele edilmesini emreden yaklaşımı sadece barış zamanına mahsus olmayıp, savaşta bile devam ettirilmiştir.⁸⁷

⁷⁹ Müslim, "Mesâcid", 289 (No. 658);

⁸⁰ Nevevî, *Şerhu Şahîhi Müslim*, V/176-178.

⁸¹ Buhârî, "Edeb", 66 (No. 6136); Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1:79; Şemseddin eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I/368-370; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliga*, thk. Sabık (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005), I/90; 2/42.

⁸² Karadâvî, *el-Ahlâk fî'l-İslâm*, 101-104.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II/569-571. Bu çerçevede ayakta namaz kılamayan yaşlıların oturarak namaz kılabilmesi, oruç tutmakta zorlanan yaşlıların fide ile sorumluluktan kurtulabilmesi gibi hükümler, doğrudan Hız. Peygamber'in uygulamalarına dayandırılmıştır.

⁸⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 60-62.

⁸⁵ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu'l-'ibâdât*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2003), 214-218.

⁸⁶ Karadâvî, *el-Ahlâk fî'l-İslâm*, 102-105.

⁸⁷ Buhârî, "Cihâd", 147 (No. 2842); Müslim, "Cihâd", 25 (No. 2549).

Bu durum, fıkıh kaynaklarında daha da sistematize hâle gelmiştir. Fıkıh âlimleri, yaşlılara kötü muameleyi haram ya da tahrimen mekruh olarak kabul etmiş; bu davranışların, kul hakkı kapsamında olduğunu söylemişlerdir. Hassaten yaşlıların bakımını üstlenen kişilerin ihmali, onları psikolojik olarak yıpratma ya da maddi açıdan sömürme şeklinde ise, fıkıh eserlerinde açık şekilde kınanmıştır.⁸⁸

Fıkıhın koruyucu tutumu, devlete yaşlıları koruma mükellefiyeti yüklemiştir. Hisbe kurumunun ve kamu düzenini temin etmekle görevli idarecilerin, yaşlıların istismar edilmesini engelleyici önlemler alması gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁹

4.5. Bilgelik ve Tecrübe Kaynağı Olarak Yaşlıların Değerlendirilmesi

Hız. Peygamber'in yaşlılara dair tutumlarında öne çıkan temel prensiplerden biri, yaşlıların bilgi, tecrübe ve hikmet kaynağı olarak görülmesidir. Resûlullah, sahâbiler arasındaki yaşlıların görüşlerine başvurmuş; onları toplumsal aklın oluşumuna katkı sağlayan, toplumun mayası olarak görmüştür. Bu da, yaşlılığın İslam toplumunda pasif bir dönem değil; aksine birikimin ve olgunluğun zirveye ulaştığı bir aşama olarak kabul edildiğini göstermektedir.⁹⁰

Fıkıh kaynaklarında yaşlıların deneyimlerinden faydalanılması, istişare prensibinin bir parçası olarak görülmüştür. Şûrâ mekanizmasının sağlam ve güvenilir bir şekilde yürütülmesi için, toplumsal belleği temsil eden kişilerin karar alma süreçlerinde etkin rol alması gerektiği ifade edilmiştir. Hakikaten klasik fıkıh kaynaklarında kadılık, hakemlik ve danışmanlık gibi görevlerde tecrübe ve yaş olgunluğunun tercih sebebi olduğu belirtilmiştir.⁹¹ Bu da yaşlıların hukuki ve idari süreçlerde mesuliyet üstlenebilecek fertler olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çerçeve, çağımızda sıkça karşılaşılan yaşlıların toplumsal hayattan dışlanmasına karşı güçlü bir karşı model olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Hız. Peygamber'in yaşlılarla ilgili bu tutumu, günümüzde yaşlıların karar alma süreçlerinden dışlanmaması için gerek ahlaki gerek normatif manada bağlayıcı prensipler içermektedir.⁹²

5. Güncel Yaşlılık Sorunlarının Fıkıh Açısından Değerlendirilmesi

Günümüzde yaşlılık, sadece ferdi ya da aile içi bir problem olmaktan daha çok hukuk, etik, sosyal politika ve insan hakları yönü bulunan çok boyutlu bir meseleye dönüşmüştür. Modern toplumlarda hızlı şehirleşme süreci, geniş aile modelinin ortadan kalkarak çekirdek aile yapısının asıl hale gelmesi, kadınların iş hayatına daha çok yer alması ve ferdi yaşam ambiyanslarının güçlenmesi vb. sosyolojik transformasyonlar, yaşlıların aile içindeki konumunu ve geleneksel ailevi ilişkileri tamamen değiştirmiştir.⁹³

Bu meyanda çağdaş manada yaşlı bakım müesseseleri, makâsıd-ı ş-şerîa cihetiyle incelendiğinde, insan onuruna yaraşır, ihmale ve istismara müsaade vermeyen ve yaşlıların razılığını esas alan prototiplerin ahlaki ve hukuki olabileceği söylenebilir. Ancak bu tip müesseselerin, aile ilişkilerinin yerine tamamen ikame edilen kurumlar olmamak şartıyla ve zarurete binaen tamamlayıcı olarak kabul edilebileceği vurgulanmalıdır.⁹⁴

⁸⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, VI/569-571.

⁸⁹ Karâfî, *el-Furûk*, 4/257-260.

⁹⁰ Muhammed Hamîdullah. *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), II/834-836.

⁹¹ Mâverî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 67-69; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvakkı'în*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), I/ 88-90.

⁹² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II/195-197.

⁹³ Peter G. Coleman – Ann O'Hanlon, *Ageing and Development*, (London: Arnold, 2004), 15-18.

⁹⁴ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu'l-evleviyyât*, 169-171.

Sonuç olarak günümüzde yaşlılık ile alakalı sorunlar, klasik Fıkıh kaynaklarında doğrudan ele alınmasa da insan onuru, adalet, mesuliyet ve sosyal dayanışma prensipleri bağlamında ele alındığında güçlü normatif bir temele oturduğu söylenebilir. Bunun için Fıkıh, yaşlıları topluma yük olarak görmemiş; korunup kollanması, saygı duyulması ve haklarının güvence altına alınması gereken kişiler olarak ele alınmıştır ki bu da modern yaşlılık münakaşalarına ahlaki ve hukuki katkı sunabilecek potansiyeldedir.

5.1. Aile Yapısındaki Dönüşüm ve Yaşlı Bakımı

Geleneksel İslam toplumlarında yaşlı bakımı, büyük oranda aile müessesesi içinde ve nesiller arası dayanışma usulüyle ifa edilmiştir. Geniş aile yapısına sahip bu toplumlarda yaşlılar, sadece bakıma muhtaç kişiler olarak görülmez; aksine tecrübe, hikmet ve otorite sahibi bireyler olarak aile hayatının en önemli parçası olarak görülürler. Yaşlılık devrelerinde ana-babanın (bakımlarının aksamaması için) çocuklarıyla beraber yaşamaları, Kur'an ve Sünnet'te vurgulanan birrû'l-vâlideyn prensibi kapsamında hukuki-ahlaki mesuliyet olarak kabul edilmiştir.⁹⁵

Fıkıh kaynaklarında ana-babaya birrû'l-valideyn, yalnızca hürmet ve nezaketle sınırlandırılmamış; onların maddi ve manevi gereksinimlerinin giderilmesini de kapsayan şümüllü bir mesuliyet alanı olarak incelenmiştir. Fukaha'nın cumhuru, muhtaç olan ana-babanın nafakasının çocukları tarafından karşılanmasını vacip kabul etmiştir.⁹⁶ Bu da yaşlı bakımının aile içindeki doğal ortamında ve öncelikli bir vazife olarak telakki edilmesini temin etmiştir. Fakat günümüz toplumlarında şehirleşme ve çekirdek aile modelinin yaygın hale gelmesi nedeniyle, geleneksel bakım ilişkileri önemli oranda zayıflamıştır. Geniş aile modelinin ortadan kalkması, kadınların iş hayatına aktif katılımının artması ve bakım hizmetlerinin aileden çıkıp profesyonel kurumlara devredilmesi, yaşlı bakımının fiilen aile içinde yürütülmesini engelleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.⁹⁷ Bu vaziyet, aile içi bakımın normatif değerini tümünden ortadan kaldırmamakla birlikte, bilfiil uygulanabilirliğini daraltan yeni sosyal hakikatleri beraberinde getirmiştir.

Fıkıh cihetinden bakıldığında söz konusu bu dönüşüm, yaşlı bakımının yapılmayacağı ya da aile mesuliyetinin ortadan kalktığı manasına gelmemektedir. Tam tersine klasik fıkıh eserlerinde yer alan nafaka, bakım ve himâye mükellefiyetine dair ahkâm, aile yapısı değişse bile geçerliliğini muhafaza eden düzgüsel kodifikasyonlar olarak görülmelidir. Zira Fukaha, mükellefiyetin eda ediliş biçiminin zamana ve şartlara göre değişiklik gösterebileceğini; ama mesuliyetin bizzat ortadan kalkmayacağını bariz bir biçimde dile getirmişlerdir.⁹⁸

Bu kapsamda ailenin, yaşlı bakım vazifesini bilfiil yerine ifa edemediği hallerde, mevzubahis mükellefiyetin farklı araçlar aracılığıyla yapılması gerekir. Bakım hizmetlerinin finansmanının temin edilmesi, yaşlıların gereksinimlerine mutabık ve insan onurunu muhafaza eden müesseselerin kurulması bu kapsamda değerlendirilmesi gereken alternatiflerdir. "Mükellefiyetin maksadının gerçekleştirilmesi" prensibine verilen ehemmiyet göz önünde bulundurulduğunda, bu tür uygulamaların, yaşlıların ihmal edilmemesi ve asli ihtiyaçlarının giderilmesi koşuluyla hukuki görülmesi gerekir.⁹⁹

⁹⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), el-İsrâ 17/23; ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, X/240.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, IV/ 35; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V/340.

⁹⁷ Talcott Parsons, *The Social System*, (London: Routledge, 1991), 117-119.

⁹⁸ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II/302.

⁹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, III/3-5.

Öbür taraftan, Fıkıhta; toplumun ve devletin, nafakası ve bakım hizmetleri ailesi tarafından yeterince karşılanamayan yaşlılar üzerinde tamamlayıcı bir mükellefiyeti olduğu da kabul edilmiştir. Kamu hukuku ve Siyâset-i şer'îye eserlerinde, korunması ve bakımı gereken kişilerin gözetilmesi devletin asli vazifeleri arasında tatad edilmiş; yaşlılar da bu kapsama dâhil edilmiştir.¹⁰⁰ Bu da, çağdaş sosyal devlet mefhumuyla da büyük oranda uyuşmakta ve yaşlı bakımının sadece ferdi değil, toplumsal mesuliyet olduğunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

5.2. Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Huzurevleri Meselesi

Günümüz toplumlarında yaşlı bakımının büyük bir bölümü, bakım merkezleri ve huzurevleri gibi kurumlar vasıtasıyla yerine getirilmektedir. Daha önce bahsettiğimiz üzere aile yapısındaki dönüşüm, kentleşme, kadınların çalışma hayatına aktif katılımı ve uzmanlaşmış bakım ihtiyacının çoğalması, yaşlı bakımının daha da kurumsal hale gelmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, Fıkhi açıdan tartışılmış; hassaten huzurevlerinin ve bakımevlerinin aile içi bakım mükellefiyetini ortadan kaldırıp kaldırmadığı hususunda tartışmalar yoğunlaşmıştır.¹⁰¹

Klasik fıkıh kaynaklarında modern manada huzurevlerine birebir karşılık gelen kurumsal yapılar bulunmamaktadır. Ancak yaşlı, hasta ve muhtaçların nafaka ve bakımlarına ilişkin genel prensipler Kur'an ve sünnet referanslı olarak ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Fukaha, yaşlıların ihmal edilmemesini, fizikî ve psikolojik gereksinimlerinin giderilmesini ve insan onuruna mugayir davranışlardan uzak durulmasını asli bir görev olarak nitelemişlerdir. Bu meyanda yaşlı bakımına dair ahkâm, belirli bir mekânla ilgilenmekten ziyade bakımın niteliğine ve mesuliyetin yerine getirilmesi hususuna fokuslanmaktadır.¹⁰²

Fıkıhın insan onurunu baz alan bakış açısı kapsamında, yaşlıların kendi rızalarıyla ve uygun koşullarda bakım evleri benzeri müesseselerde kalmasının, temel fikhî prensiplere aykırı olmadığı söylenebilir. Hassaten yaşlıların devamlı tıbbî bakıma gereksiniminin olması, aile bireylerinin bu bakımı fiilen temin edememesi veya uzmanlık gerektiren bakıma desteğin mecburi hâle gelmesi durumlarında, huzurevleri ve bakım merkezleri gibi müesseseler zaruret kapsamında görülmelidir. Fukahanın maslahatın temini ve zararın giderilmesi prensiplerine verdikleri ehemmiyet dikkate alındığında, bu tür müesseselerin meşruluğu bakım kalitesine ve yaşlıların memnuniyetine bağlı olarak değerlendirilmelidir.¹⁰³ Ancak Fıkıhta aile üyelerinin, sırf mesuliyet duygusundan kaçmak ya da külfetten kurtulmak gayesiyle yaşlı kişileri bu müesseselere bırakmaları, nafaka ve bakım mükellefiyetinin ihlali olarak kabul edilmelidir. Ana-babanın yaşlılık evrelerinde bakımı, sadece mali bir mükellefiyet olmayıp manevi destek, ilgi ve gözetimi de içine alan şümüllü bir mesuliyet olarak görülmelidir. Fukaha, bu mesuliyetin üçüncü şahıslara verilmesinin, ancak zaruret durumunda ve yaşlıların haklarının muhafaza edilmesi koşuluyla mümkün olabileceğini dile getirmişlerdir.¹⁰⁴ Bu bağlamda önemli bir faktör, yaşlıların aileden tamamen koparılmasındadır. Ancak daha kritik olan mesele ise bakımın ne şartlar altında ve ne amaçla yapıldığıdır. Aile üyelerinin bakım sürecini sürekli bir şekilde takip etmeleri, yaşlılarla ilişkilerini devam ettirmeleri ve bakım merkezlerindeki koşulların insan haysiyetine uygunluğunu denetlemeleri, fikhî mesuliyetin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde, bakımın sadece

¹⁰⁰ Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 240–242.

¹⁰¹ Peter G. Coleman – Ann O'Hanlon, *Ageing and Development*, (London: Arnold, 2004), 91–94.

¹⁰² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V/340–341.

¹⁰³ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II/302–305.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, IV/35–36; ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV/ 26.

kurumsal hizmete irca edilmesi ve yaşlıların sosyo-psikolojik açıdan yalnız bırakılması, Fıkıhın korumayı amaçladığı asli prensiplere aykırıdır.¹⁰⁵

Buradan hareketle Fıkıh zaviyesinden bakıldığında belirleyici olan, yaşlı bakımının nerede yapıldığından daha çok; bakım mükellefiyetinin bihakkın ifa edilmesidir. Kurumsal yaşlı bakımı, insan haysiyetini koruyucu, rızaya dayanan ve aile bireylerinin mükellefiyetini tamamen ortadan kapsamda icra edildiği müddetçe meşrudur.

5.3. Yaşlı İstismarı ve İhmal Sorunu

Modern toplumda yaşlıların maruz kaldığı en tehlikeli ve endişe verici problemlerden biri, fiziki, psikolojik ve iktisadi suiistimal ile ihmal olaylarının çoğalmasındır. Yaşlıların bedeni kuvvetlerinin zayıflaması kognitif melekelerinde azalma olması ve toplumsal muhitlerinin küçülmesi, onları istismara açık hale getirmektedir. Hassaten yaşlıların sahip oldukları malvarlıklarının suiistimali, baskı ya da aldatma yoluyla tasarruf yapmalarının sağlanması, iktisadi bağımlılık yoluyla zor durumda bırakılmaları ve hissi yönlendirmelerle karşı karşıya bırakılmaları, modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi Fıkıh cihetiyle de ağır hak ihlali olarak değerlendirilmelidir.

Fıkıhın asli gayelerinden biri, kişinin canını, malını ve haysiyetini muhafaza etmektir. Bu kapsamda “kul hakkının korunması” ve “zararın giderilmesi” prensipleri, yaşlıların istismarının bariz şekilde nehy edildiğini göstermektedir.¹⁰⁶ Yaşlıların fiziki ya da psikolojik yetersizliklerinden yararlanılarak yapılan her eylem, bu prensiplere doğrudan aykırılık oluşturmaktadır.

Hassaten iktisadi suiistimal-istismar olaylarında, yaşlının rızası geçerliliği fıkhi açıdan titizlikle incelenmiştir. Fukaha, aklî yetilerde azalma, ateh, ileri seviyede unutma ya da sürekli aldatılma durumlarının mevcudiyeti halinde, kişinin hacr altına alınarak tasarruf ehliyetinin daraltılabileceği fikrini benimsemişlerdir. Bu durumlarda yapılan hibe, bey’ ya da vasiyet benzeri tasarrufların, bariz bir şekilde zarara sebebiyet verdiği ya da suiniyet sonucu manipüle edildiği saptanırsa muamelenin batıl olacağı söylenmiştir.¹⁰⁷ Bu da yaşlının vd zayıf insanların görünürde rıza göstermiş olsa bile bilfiil muhafaza edilmesini temin eden hukuki bir güvence olmaktadır.

Fıkıhta hacr müessesesi, yaşlıların da iktisadi istismarına karşı geliştirilen mühim koruma sistemlerinden biri olarak görülmelidir. Fukaha, sefeh, aklî zayıflık ya da gabn-i fahiş durumlarında kâdının olaya el koymasıyla şahsın kavli tasarruflarının daraltılabileceğini kabul etmişlerdir.¹⁰⁸ Yaşlıları da kapsamına alacak olan bu uygulama, cezalandırıcı olmaktan çok koruyucu bir önlem olarak görülmelidir.

Yaşlı istismarı konusu iktisadi alanına münhasır olmayıp, duygusal şiddet, şantaj ve psikolojik ilgisizlik olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Ana-babanın yaşlılık evrelerinde hor görülmesi, tecrit edilmesi gibi davranışlar Kur’an’da açıkça yasaklanan ve büyük günah olarak kabul edilen tasarruflar arasında yer almaktadır. “Onlara ‘öf bile deme’ emri, Fukaha tarafından sadece sözle üzmeyi değil; her türlü onur kırıcı eylemi içine alacak biçimde yorumlanmıştır.¹⁰⁹ Bu meyanda yaşlılara yönelik ihmal içeren tutum ve davranışlar, Fıkıhta yalnızca ahlaki bir eksiklik

¹⁰⁵ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu'l-evleviyyât*, 169-172.

¹⁰⁶ Mecelle, md. 19; ayrıca bk. Şâtûbî, *el-Muvâfakât*, II/302.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI/142-153; Onur, *Ehliyet Arızaları*, 65-70.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XXI/137-142; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VII/17; Onur, *Ehliyet Arızaları*, 68-70.

¹⁰⁹ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Şubat 2026), el-İsrâ 17/23; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, X/240-241.

olarak telakki edilmemiş; koşullara bağlı olarak hukuki mesuliyet doğuran tasarruflar arasına dahil edilmiştir.

Sonuç olarak Fıkıhta, yaşlıların ihmali ve istismarına mukabil kişiyi merkeze alan sarsılmaz bir koruma sistemi yer alır. Zararın önüne geçilmesinin, rızanın meşruiyetinin sıkı şartlara bağlanması, tasarruf ehliyetinin daraltılması ve kul hakkının titizce muhafaza edilmesi, yaşlıların sosyal-hukuki statülerinin aksamadan yürütülmesini temin etmeye yönelik holistik bir bakış açısı sunmaktadır. Buradan hareketle Fıkıh, günümüz yaşlı hakları münakaşalarına düzgüsel ve koruyucu katkılar sağlayabilecek nitelikli bir kavramsal çerçeve oluşturmıştır, diyebiliriz.

5.4. İktisadi Güvencesizlik, Sosyal Destek Sorunu ve Yaşlılık

Modern emeklilik sistemlerinin kifayetsizliği, gelir paylaşımındaki hakkaniyetsizlikler ve artan yaşam maliyetleri, yaşlıların iktisadi güvencesizliğini daha da kötüleştiren asli unsurlar içerisinde yer almaktadır. Çalışma hayatından uzaklaşan ya da çalışma eforunu önemli oranda yitiren yaşlılar, devamlı gelir kaynaklarından yoksun olmakta; bu da onları aile desteği, kamusal yardım ya da sosyal desteklere muhtaç duruma getirmektedir. Hassaten sosyal güvenlik sistemlerinin şümüllü olmadığı toplumlarda, yaşlılık evresi iktisadi kırılganlığın çok kesif olduğu dönemler olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹⁰

Fıkıh, yaşlıların asli gereksinimlerinin giderilmesini yalnız sadaka ve gönüllü yardım anlayışına bırakmamış; tam tersine bu alanda büyük müesseseler ve bağlayıcı mekanizmalar kurulmasını sağlamıştır. Zekât müessesesi, fakir ve muhtaçlara yardım edilmesini zorunlu hale getiren bir ibadet olmasının dışında, toplumsal adaletin teminini sağlayan mali bir mükellefiyettir. Çalışamayacak derecede yaşlı kişilerin “fukara” ve “mesakîn” kapsamında zekât almaya ehil oldukları kabul edilmektedir.¹¹¹ Bu da yaşlı muhtaçlığının ve yoksulluğunun nizami bir şekilde ortadan kaldırılmasını normatif bir zemine oturtmaktadır. Ayrıca beytülmal, yaşlıların, acizlerin, muhtaçların ve kimsesi olmayanların ekonomik güvencesi olarak merkezi bir rol üstlenmiştir. Fukaha, ailesi olmayan ya da o konumda olan yaşlıların geçimlerinin kamu kaynakları kullanılarak karşılanması hususunu devletin temel görevleri arasında saymışlardır. Nitekim klasik fıkıh kaynaklarında, çalışamayacak kadar yaşlı, hasta ya da engeli bulunan kişilerin gereksinimlerinin beytülmalden giderilmesi gerektiği açıkça ifade edilmektedir.¹¹²

Fakihler, muhtaç kişilere yapılan yardımların küçük düşürücü ya da onur kırıcı olmaması gerektiğini hassaten belirtmişlerdir.¹¹³ Bu da sosyal yardım sisteminin merhamete dayalı olduğu kadar hak temelli bir karakterli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu meyanda çağdaş sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri, Fıkıhın öngördüğü kamu mesuliyetinin modern bir göstergesidir. Yaşlılık maaşları, sağlık sistemleri ve sosyal yardım hizmetleri, beytülmal vasıtasıyla yapılan tasarrufların modern kurumsal karşılığı olarak görülmektedir.¹¹⁴ Ancak bu sistemlerin, yaşlıyı sadece yardıma muhtaç edilgen bir özneye dönüştürmeyen; tersine onun toplumsal hayata faal şekilde katılımını sağlayan ve onurunu koruyan düşünce yapısıyla yapılandırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak Fıkıh, yaşlılık evresinde ortaya çıkan iktisadi güvencesizlik problemini bireysel hayırseverlikle sınırlandırmamış, müesseseleştirilmiş ve kamusal sorumluluk haline

¹¹⁰ World Bank, *Old Age Income Support in the 21st Century*, (Washington D.C., 2021), 12–15.

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, II/45; Nevevî, *el-Mecmû’*, VI/190.

¹¹² Mâverîdî, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, 240–242; Serahsî, *el-Mebsût*, X/33.

¹¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku’l-hükmiyye*, 137

¹¹⁴ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, II/1093–1096.

getirmiştir. Bu bağlamda Fıkıh, modern sosyal devlet tartışmalarına tarihsel derinliği olan normatif katkılar sunmuştur, denilebilir.

5.5. Yaşlılık ve Sosyal Ötekileştirilme Sorunu

Modern toplumlarda yaşlılar, çoğunlukla üretkenlikleri daralan iktisadi payları azalan ve fiziksel kapasiteleri düşen bireyler olarak görülmekte; bu durum da giderek sosyal hayattan dışlanmalarına yol açmaktadır. Çalışma hayatı endeksli değer telakkisi, sosyal hayatta yaşlıları pasif sosyal aktörler haline getirmektedir. Bu durum da deneyim, bilgi ve kültürel birikimlerini çoğunlukla görülmez hâle getirmektedir. Bunun için yaşlılık evresinin sadece korunma ve bakım gereksinimiyle sınırlandırılmasına ve yaşlıların sosyal katılım kanallarının daraltılmasına sebebiyet vermektedir.¹¹⁵

Fıkıh ise yaşlılık evresini asla bir değersizleşme süreci şeklinde görmez. Aksine bilgelik, deneyim ve ahlaki olgunluğun en yüksek olduğu müstesna bir dönem olarak ele almıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu dönem, yaşamın doğal bir merhalesi olarak görülmüş; bireyin korunması, bakımının yapılması ve saygı görmesi gerektiği bariz bir şekilde vurgulanmıştır.¹¹⁶ Fıkıhın insan haysiyetini merkeze alan bakış açısı, yaşlıların sosyal hayattan ötelenmesini değil tersine sosyal sorumluluk ve karar alma süreçlerinde belirleyici rol üstlenmelerini temin etmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamaları, yaşlıların toplumdaki faal rollerine ilişkin önemli örnekler barındırmaktadır. İleri yaşlarına rağmen Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın devlet yönetiminde üstlendikleri roller, yaş ve deneyimin karar alma süreçlerinde önemli bir yere sahip olduğunu, göstermektedir.¹¹⁷ Bu uygulamalardan hareketle toplumsal maslahatın gerektirdiği alanlarda yaşlıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmasının mühim bir husus olduğunu görebilmekteyiz.

Bu meyanda yaşlıların sosyal hayata aktif katılımını özendiren toplumsal politikalar, Fıkıhın ruhu ve gayeleriyle mutabık normatif düzenlemeler olarak değerlendirilmelidir. Eğitim/terbiye, arabuluculuk ve danışmanlık, faaliyetlerinde yaşlıların faal olmaları, onların diğer kuşaklarla bağ kurmasını sağlamakta ve nesiller arası dayanışmayı güçlendirmektedir.

Yaşlıların sadece korunması ve bakıma muhtaç şahıslar olarak görülmesi yetersiz bir değerlendirmedir. Zira yaşlıların sosyal hayata aktif bir şekilde katılmalarının temin edilmesi, insan haysiyetine medeniyetimizin verdiği önemi göstermektedir. Nitekim Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un makâsıd yaklaşımında insan haysiyetinin muhafazası, kişinin yalnız fiziksel varlığının korunmasıyla sınırlı olmayıp sosyal hayatta etkin bir özne olarak yer almasını da sağlayan geniş bir mana içermektedir.¹¹⁸ Sonuç olarak Fıkıh, günümüz toplumlarında giderek artan yaşlılık ve ötekileştirme münakaşalarına sağlam normatif bir çerçeve sunmaktadır, diyebiliriz.

5.6. Yaşlılıktaki Sorunlara Güncel Fıkıh Perspektifinden Genel Bir Değerlendirme

Fıkıh, günümüzde ortaya çıkan yaşlılık problemlerine yönelik çözüm için hazır ve tek tip reçeteler sunmaz. Aksine bu problemlerin tespit edilmesi ve çözümü hususunda yol gösterici olabilecek asli kaideler ve prensipler koyar. Klasik fıkıh kaynaklarının tarihsel bağlamı göz

¹¹⁵ Elaine Cumming ve William E. Henry, *Growing Old: The Process of Disengagement* (New York: Basic Books, 1961), 14-20; ayrıca çağdaş toplumlarda bireylerin iktisadi yarar üzerinden değerlendirilmesi ile ilgili olarak bk. Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Cambridge: Polity Press, 2000), 155-158.

¹¹⁶ el-Hac 22/5; ayrıca tefsiri için bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII/32.

¹¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/233-235.

¹¹⁸ İbn Âşûr, *Makâsıdü'l-şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Amman: Dâru'n-Nefâis, 2001), 289-291.

önünde bulundurulduğunda, çağdaş manada yaşlılık ile alakalı politikalara, sosyal güvenlik, emeklilik sistemlerine ya da kurumsal bakım prototiplerinin hakkında yapılmış düzenlemelerin bulunmaması normal karşılanmalıdır. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki Fıkıhın makasid merkezli bünyesi (strüktürü), çağdaş yaşlılık problemlerine çözüm üretmeye elverişli elastiki bir alan sunmaktadır. Bu da fıkıhın makâsîd merkezli yapısını temellendiren Şâtîbî'nin teorisiyle uyumludur¹¹⁹ Fıkıhta yaşlıların bakım ve gözetimiyle öncelikle aile mükellefiyet altına sokulmuştur. Ana-babaya iyilikle muamele edilmesi, onların yaşlılık evrelerinde tek başlarına bırakılmaması ve maddi-manevi gereksinimlerinin giderilmesi, yalnızca ahlaki bir mükellefiyet olmayıp hukuki mesuliyet olarak kabul edilmektedir.¹²⁰ Bu da çağdaş toplumlarda git gide zayıflayan ailevi ilişkilerin yeniden güçlendirilmesine ve yaşlı bakımında aile merkezli politikalara yer verilmesine zemin oluşturmaktadır.

Tüm bunların dışında Fıkıh, yaşlı bakımında sadece aileyi sorumlu tutan dar bir bakış açısına sahip değildir. Kamu mükellefiyeti ve sosyal dayanışma prensip ve müesseseleri, ailesi tarafından yeter derecede desteklenemeyen yaşlılar için toplumun ve devletin müdahale etmesini zorunlu kılmaktadır. Beytülmal, zekât ve kamu kaynakları aracılığıyla içinde yaşlıların da bulunduğu muhtaç kimselerin ihtiyaçlarının karşılanması, İslam kamu hukukunun asli vazifeleri arasındadır.¹²¹

Fıkıhın yaşlılık problemlerine yönelik çözüm bulma sürecinde belirleyici olan bir diğer prensip, insan haysiyetinin muhafaza altına alınmasıdır. Yaşlılar, sadece korunmaya ihtiyacı olan şahıslar olarak görülmemiş, saygı duyulması, görüş ve tecrübelerinden faydalanılması gereken bireyler olarak kabul edilmişlerdir. İhmal, istismar benzeri haysiyet kırıcı davranışlar ve sosyal ötekileştirme gibi uygulamalar, Fıkıhın asli prensiplerine açık bir şekilde muarızdır. Bu meyanda yaşlılık ile alakalı politikaların, bu kişilerin sosyal hayata katılmasını sağlamalı ve öznelliklerini muhafaza eden bir anlayışla şekillendirmelidir. Yaşlılıkla alakalı problemler, maslahat, sosyal adalet ve zararın giderilmesi prensipleri kapsamında değerlendirilebilir. Buradan hareketle kurumsal yaşlı bakımı ve sosyal güvenlik uygulamalarının, insan onuruna aykırılık oluşturmaması ve aile mesuliyetini ortadan kaldırmaması koşuluyla meşru kabul edilebileceği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışma, yaşlılık olgusunu Fıkıhın normatif yapısı içinde ele alarak, yaşlıların hukuki statüsünü, haklarını ve topluma yüklenen mükellefiyetleri sistematik ve holistik olarak incelemiştir. İnceleme neticesinde, Fıkıhın yaşlılık olgusunu bedensel ve akılsal güç açısından zayıflama ile özdeş hale getiren indirgemeci bakış açılarından belirgin bir şekilde ayrıldığı; yaşlıyı hukuki ve ahlaki özneye dönüştüren, haysiyetini ve toplumsal statüsünü muhafaza etmeyi amaçlayan bir telakkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kur'an, Sünnet ve klasik fıkıh kaynakları birlikte değerlendirildiğinde, yaşlılığın Fıkıhta başlı başına bir ehliyetlilik sebebi ve kendiliğinden oluşan sorumsuzluk alanı olmadığı görülmektedir. Hukuki ehliyet, ibadet yükümlülüğü ve cezai sorumluluk gibi temel alanlarda temel kriterin yaş olmadığı; akıl ve idrak olduğu tespiti, Fıkıhın insan merkezli karakterini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu da, yaşlıların sadece yaşlı olmaları nedeniyle hukuki ve sosyal hayattan dışlanmalarını ve onların ötekileştirilmelerini önleyen ve bunun için gerekli tedbirleri alan, güçlü normatif güvence özelliği olan bir hukuk niteliği taşıdığını göstermektedir.

¹¹⁹ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II/302-305.

¹²⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V/340.

¹²¹ Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 240-242; Serahsî, *el-Mebsût*, X/ 33.

İbadet ve ceza hukuku ile ilgili bulgular, Fıkıhın yaşlılık ile ilgili konularda katı bir formalizme ya da duygusal bir istisnacılığa yönelmediğini göstermektedir. Yükümlülüklerin kaldırılmaması onun yerine edalarının kolaylaştırılması, cezai sorumluluk gerektiren hususlarda ise kusur ve idrak esaslı değerlendirmelerin yapılması; Fıkıhın, adalet, takat ve ölçülülük prensipleriyle aynı ahenk içinde ve insicamlı bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu vaziyet yaşlılığın Fıkıhta korunması gereken bir takatsızlık ve güçsüzlük olarak kabul edildiğini, ancak bu korumanın; kişinin hukuki şahsiyetini incitmeyecek şekilde kurgulandığını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in yaşlılar hakkındaki söz ve uygulamaları ise Fıkıhın yaşlılık anlayışının ahlaki ve normatif temelini teşkil etmekte; yaşlılara yönelik hürmet, merhamet, teysir ve toplumsal öncelik sağlama prensipleri bu temelin asli ilkeleri olarak öne çıkmaktadır. Bu da Fıkıhta yaşlıların pasif özneler değil; deneyimli, bilgi ve toplumsal sürekliliğin taşıyıcıları olarak kabul edildiklerini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın günümüz yaşlılık problemlerine dair değerlendirmeleri, Fıkıhın modern sosyal güvenlik ve yaşlı bakım sistemlerine doğrudan hazır modeller sunmaktan öte, bu alanları yönlendirebilecek güçte ilkesel bir alt yapı oluşturduğunu göstermektedir. Kamu yükümlülüğü ile aile sorumluluğu arasında sağlanan muvazene, insan haysiyetinin ve şerefine dokunulmazlığı ve sosyal adalet vurgusu; yaşlılığın ferdi bir yük ya da marjinal bir sorun olarak değil, kolektif mesuliyet alanı olarak ele alınmasını temin etmektedir.

Fıkıhın yaşlılık olgusuna bakış açısının sadece kültürel ve tarihi bir özellik taşımadığını; aksine insan hakları, sosyal politika ve modern yaşlılık hukuku münakaşalarına katkı sağlayabilecek canlı, insicamlı ve âlemşümül prensipler içerdiğini ortaya koymuştur. Yaşlıların hukukunun muhafaza edilmesi, haysiyetlerinin korunması ve toplumsal hayata faal bir şekilde katılmalarının temin edilmesi cihetiyle Fıkıhın sunduğu bu kaideler, modern hukuk sistemlerine normatif ve eleştirel çerçeve sunabilecek mahiyettedir.

Kaynakça

- Algan, Nazan Atalay. "İslâm Hukukunda Yaşlı İhmal ve İstismarını Önleyici Prensipler ve Alınacak Tedbirler". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 9 (2022): 126-149.
- Algan, Nazan Atalay. *İslâm Hukukunda Yaşlı Bakımı*. Basılmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. IV Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330.
- Aycul, Abdulmuid. "İslam Ceza Hukuku ile Çağdaş Ceza Hukukundaki Kusur İlkesinin Mukayesesi". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/2 (2022): 303-324. <https://doi.org/10.33718/tid.1186094>.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet." TDV İslâm Ansiklopedisi. IX/473-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. "Ehliyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. X/ 533-539. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Bauman, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000.

- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. 198-202. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Bilgin, Recep. *Bir Müfessirin Hadisçiliği: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Örneği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Coleman, Peter G. – O'Hanlon, Ann. *Ageing and Development*. London: Arnold, 2004.
- Dağcı, Şamil. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXV/488-494. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022,
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII/416-425. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *Kitâbü'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Fidanboy, Ömer. "Buhârî'nin İlk Şârihlerinden İbn Battâl el-Kurtubî ve Belli Başlı Kelâmî Görüşleri". *Güncel Temel İslam Bilimleri Araştırmaları*. ed. Murat Oral. 43-59. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2023.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gözübenli, Beşir. "Ateş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. IV/51-52. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddül-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*. VI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Makâsidü's-Şer'ati'l-İslâmiyye*. Amman: Dâru'n-Nefâis, 2001.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2003.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1420/1999.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. X Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabîyye, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. II Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Kallek, Cengiz. "Fakir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XII/129-131. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Karadâvî, Yûsuf. *Fıkhu'z-Zekât*. II Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2001.
- Karadâvî, Yûsuf. *Fıkhu'l-Evleviyyât*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2000.
- Karadâvî, Yûsuf. *el-Cerîme ve'l-'Ukûbe fi'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1994.

- Karadâvî, Yûsuf. *el-Ahlâk fî'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Karâfî, Ahmed b. İdrîs. *el-Furûk*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Karaman, Hayreddin. *Fıkıhta Sünnet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'î'u's-Sanâ'î' fî Tertîbî's-Şerâ'î'*. VII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kur'ân Yolu*. Erişim10 Şubat 2026. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. XX Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü'rî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. XX Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Nevevî. *Şerhu Şahîhi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâs, 1392/1972.
- Onur, Mehmet. *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*. İstanbul: Kitabı Yayınları, 2019.
- Öğüt, Salim. "Hac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XIV/413-416. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. XXX Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406/1986.
- Sıcak, Ahmet Sait. "Kur'ân'da e-b-v (و ب ا) ve v-l-d (د ل و) Kök Anlamlarının Meallere Yansıtılama(ma)sı Üzerine Bir Değerlendirme", *Kur'ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri -III-*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025), 1/125-152.
- Sifil, Ebubekir. "Kıyam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXV/513-514. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sizgen, İbrahim. *Tevbenin Mahiyeti ve Had Cezalarını Düşürmedeki Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrâhim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerî'a*. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evtâr*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1973.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- World Bank. *Old Age Income Support in the 21st Century*. Washington D.C., 2021.
- World Health Organization. *Elder Abuse*. Geneva, 2022.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXII/350-357. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Zehebî, Şemsüddîn. İthâfü'l-ekâbir fî tehzîbi Kitâbi'l-Kebâ'ir. thk. Üsâme Muhammed es-Seyyid.
Mısır: Dârü'l-feth, 1. Basım, 1990.